

**ATROF-MUHIT IFLOSLANISHINING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI VA UNI OLDINI
OLISH**

Toshturdiyev Nurbek Nurali o'g'li
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti
Gidrometeorologiya fakulteti 1-kurs talabasi,
Adenbayev Baxtiyor Yembergenovich
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti
Gidrometeorologiya fakulteti Hidrometeorologiya va atrof muhit
monitoringi kafedrasi mudiri, Geografiya fanlari doktori

Anotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada atrof – muhit ifloslanishining inson salomatligiga ta'siri haqida keng ma'lumotlar berilgan. Atrof-muhitning ifloslanishi hayotning boshidanoq mavjud bo'lib, buning natijasida chiqindilar hosil bo'ladi. Chiqindilarni boshqarish va qayta ishlash havo, suv, tuproq, chiqindilar va shovqin sharti bilan atrof-muhitning ifloslanishiga qarshi kurashish va inson salomatligini yaxshilashga hissa qo'shishning muhim tamoyillaridan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Suv ifloslanishi, yer ifloslanishi, qattiq chiqindilar, astma kasalligi, yurak kasalliklari, kimyoviy elementlar, utilizatsiya.

Atrof-muhitning ifloslanishi eng boshidan beri mavjud bo'lib kelgan. Biroq, bugungi kunda bu o'zini jiddiy muammoga aylantirdi va insoniyatning omon qolishiga tahdid soladi. Bu biz nafas olayotgan havoga ta'sir qiladi, biz iste'mol qiladigan oziq-ovqat va biz ichadigan suv, tabiiy yetishmasligini keltirib chiqaradi. Resurslar, o'simlik va hayvon turlarining yo'q bo'lib ketishi, global miqyosdagi zarar yetkazadi. Ekotizimlar va yer biokimyoviy jarayonlar bilan tahdid solmoqda. Shu ma'noda, chiqindilarni ishlab chiqarish va boshqarish katta ahamiyatga ega. Atrof-muhitga va uning natijada inson salomatligiga ta'sirini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Inson faoliyati juda salbiy oqibatlariga olib keladi, u asosan havo va suvni ifloslaydi. Buning natijasida atrof muhit ifloslanishi, nazoratsiz o'rmonlarning kesilishi va ularning qishloq xo'jaligi yerlariga aylanishi, ozon qatlamining buzilishi, global isish, sayyoramiz, iqlim o'zgarishlari, tabiiy ofatlar, to'planishi turli chiqindilar (shu jumladan radioaktiv), ma'lum bir o'simlik va hayvonlar turlarining yo'qolishiga olib keladi. Bular insonning omon qolishiga jiddiy xavf soladi va bugungi kunda biz isrofgarchilik dunyosida yashayapmiz, deb bahslashish mumkin. Har kuni katta miqdordagi chiqindilar ishlab chiqariladi va atrof muhitni ifloslaydi. Va bu inson salomatligiga juda katta ta'sir ko'rsatadi va turli xil kasalliklar kelib chiqishiga olib keladi. Qisqa muddatli ta'sirlar natijasida kelib chiqqan konjenital anomaliyalar, astma, nafas olish yo'llari infeksiyalari, stress, tashvish, bosh og'rig'i, bosh aylanishi, ko'ngil aynishi, ko'z va nafas olish tizimi bilan bog'liq kasalliklar kelib chiqadi.

Uzoq muddatli ifloslanish sog'liqqa ta'siri surunkali bilan bog'liq kasalliklar nafas olish, yurak-qon tomir kasalliklari, saraton va miya, nervlar, jigar, limfa gematopoetik, o'pka va buyrak kasalliklari kelib chiqadi. Aslida, chiqindilarni yoqish muammoni hal qilish uchun eng to'g'ri yechim emas atrof-muhitning ifloslanishi muammosi yuqorida ta'kidlanganidek, noqonuniy g'ildiraklar, plastmassalar, to'qimachilik yoki boshqa sanoat qoldiqlarini yoqish va

zaharli moddalarni tashlab yuborish hanuzgacha katta tashvish tug'diradi. Suvning ifloslanishi ifloslantiruvchi moddalar suv manbalarining fizikaviy, biologik va kimyoviy sharoitlarini keltirib chiqaradigan holda, tegishli tozalanmagan holda to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita suv oqimlariga tushishi natijasida yuzaga keladi. Bu turdagi ifloslanish, asosan, kimyoviy moddalarni oldindan tozalanmasdan yoki tasodifan chuchuk suv oqimlariga tushirish, neft va kimyoviy idishlardan to'kish yoki sizib chiqishda sodir bo'ladi. Suvdagi ifloslantiruvchi moddalarning mavjudligi gepatit, ensefalit, gastroenterit, diareya, qusish, oshqozon og'rig'i kabi salomatlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin; hatto reproduktiv muammolar va nevrologik kasalliklar. Yerning ifloslanishi, shuningdek, tuproqning ifloslanishi, yerning xavfli va zaharli kimyoviy moddalar bilan ifloslanishidir. Bu turdagi ifloslanishlar asosan inson faoliyati, sanoat faoliyati, qishloq xo'jaligi kimyoviy moddalari va chiqindilarni noto'g'ri yo'q qilish natijasida yuzaga keladi. Yerning ifloslanishida eng ko'p uchraydigan kimyoviy moddalar neft uglevodorodlari, erituvchilar, pestitsidlar, qo'rg'oshin, simob va boshqa og'ir metallardir. Yuqorida aytib o'tilgan barcha xavflar inson salomatligiga bir qator salbiy ta'sirlarni keltirib chiqarishi mumkin. Ularning ta'siri bosh og'rig'i, ko'zning tirnash xususiyati va teri toshmasi kabi engil alomatlardan tortib, ancha jiddiy kasalliklarga qadar o'zgarib turadi. Misol tariqasida, tuproqdagi qo'rg'oshinning yuqori miqdori yosh bolalarda miya rivojlanishiga zarar etkazishi mumkin. Boshqa tomondan, simobga ta'sir qilish organlarning shikastlanish xavfini oshirishi mumkin; buyrak va jigar shikastlanishi, shu jumladan.

Kimyoviy ifloslanish manbalariga kelsak, biz aniqlashimiz mumkinki, qishloq xo'jaligi, sanoat, chiqindilarni yo'q qilish va yoqish, holbuki havo ifloslanishining asosiy hissasi transport va energiya hisoblanadi. Biroq, imkoniyatlar mavjud atrof-muhit bilan bog'liq sog'liq uchun xavflarni va to'plangan foydalarni kamaytirish sog'liqni saqlash xarajatlarini kamaytirish bilan bog'liq ekologik siyosatdan va hosildorlikning oshishi ularni amalga oshirish xarajatlaridan oshib ketadi. Qattiq chiqindilar manbalari va tarkibiy qismlarini aniqlash, utilizatsiya qilingan qattiq maishiy chiqindilarning turi va miqdorini ta'kidlash, qattiq chiqindilarni yo'q qilish usullari va noto'g'ri chiqindilarning ta'siri, yuqumli kasalliklar tarqalishiga olib keladigan sog'liqni saqlashni boshqarish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Shunday qilib, hukumatlar va siyosatchilar, ayniqsa atrof-muhit ifloslanishini boshqarish va kamaytirish bilan bog'liq tashkilotlar chiqindi hosil bo'lishi sabablarini hisobga olish kerak, shunda ifloslanish miqdori kamaydi, ammo buning uchun biz chiqindilarni to'g'ri boshqarishimiz kerak. Bu esa insonlardan atrof-muhitga ta'sir qilmasligimizni ta'minlash majburiyatini oladi.

Aholi (iste'molchilar) organik chiqindilarni bilishi kerak, foydalanilgan chiqindilarni parchalanishi va keyin o'g'it sifatida ishlatilishi mumkin, shuningdek, bu holat mavjud ifloslanish darajasini pasaytirishda, chiqindilar hosil bo'lishida muhim rol o'ynaydi va atrof-muhitning buzilishiga qarshi kurashda samarali yechimlardan biri sanaladi. Ishlab chiqaruvchilar ham muhim rol o'ynashini ham yodda tutish kerak iqtisod va shu tariqa minimallashtiriladigan tovarlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish foydalanishdan keyin chiqindilar hosil bo'lishi ma'lum. Shunday qilib, materiallarni qayta ishlash va qayta tiklash darajasini oshirishga pul tikish chiqindilarni hosil qilish darajasining pasayishiga olib keladi

va natijada inson salomatligini yaxshilashga imkon beradi. Ya'ni, foydalanishni targ'ib qilish plastikni qayta ishlash kabi tadbirlar.

Har doim ham ta'lim emas, balki ta'lim kerak bo'lgan rol o'ynaydi ishlab chiqaruvchilar, keng jamoatchilik va chiqindilarni qayta ishlaydigan sektorni ko'paytirish kerak, chunki u, masalan, rivojlantirishga yordam beradi. Tovarlarini ishlab chiqarishda xavfli kimyoviy moddalarga nisbatan kamroq xavfli alternativlardan foydalanish kerak. Shunday qilib, ishlab chiqaruvchilar ko'proq ma'suliyat olishadi qayta ishlash uchun mas'uliyat, bu yerda ham keng jamoatchilik ko'proq qayta ishlashni rag'batlantirish siyosatni ishlab chiqish kerak. Bundan tashqari, va bu transport harakati va energetika tarmoqlari eng ifloslantiruvchi sohalardir, siyosat shunday bo'lishi kerakki, ko'proq qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishga yo'naltirilgan yoki kamroq ifloslantiruvchi energiya manbalari va shaxsiy transportdan foydalanish kerak. Ushbu tadbirlar atrof-muhitni yaxshilash va inson salomatligiga ijobiy hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Skenderovich I, Kalac B, Becirovic S (2015) Atrof-muhitning ifloslanishi va chiqindilarni boshqarish. Bolqon Sog'liqni saqlash fanlari jurnali.
2. Triassi M, Alfano R, Illario M, Nardone A, Caporale O va boshqalar. Noqonuniy chiqindilarni utilizatsiya qilish natijasida atrof-muhitning ifloslanishi va inson salomatligi. Atrof-muhit tadqiqotlari va jamoat salomatligi - Xalqaro jurnali.
3. Haseena M, Malik MF, Asma Javed, Sidra Arshad, Nayab Asif va boshqalar. (2017)
4. Suvning ifloslanishi va inson salomatligi. Ekologik xavfni baholash va tuzatish
4. **P.S.Sultonov** "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari" «Musiqqa» nashriyoti Toshkent -2007
5. <https://pecb.com/article/health-impacts-of-environmental-pollution>
6. www.ziyonet.uz